

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ЭКИНЛАРИ ЗАРАРКУНАНДАЛАРИГА ҚАРШИ ПРОФИЛАКТИК КУРАШ УСУЛИНИНГ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Аннотация. В статье включены результаты исследования по изучению видов вредителей и профилактической методы борьбы с распространенных на биотопе леса, агробиоценозе и их миграцию на посевах сельскохозяйственных культур в условиях Каракалпакстана. Усовершенствование проведенных мероприятий для снижения вредоносности массово развитие вредители после выхода зимовку на посевах сельскохозяйственных культур.

Ключевые слова: Вредители, динамика развития, меры борьбы, биологический метод, химический препарат, фазы растений, биологический эффективность

Annotation: The article includes the results of a study on the types of pests common in the forest biotope, agrobiocenosis and their migration on crops of crops in the conditions of Karakalpakstan. Improvement of the measures taken to reduce the harmfulness of the mass development of pests after wintering on crops.

Keywords: Pests, development dynamics, control measures, biological method, chemical preparation, plant phases, biological effectiveness.

Қишлоқ хўжалик экинлари ҳосилини нобуд қиладиган асосий биоомиллардан бири зараркунандалар турлари ривож ва далага тарқалишида ўзига хос бўлган ўзгачаликларнинг бири миграция қилиш даражасининг ҳар хил бўлишидир. Ҳар бир турнинг биоэкологик ривожланиш хусусиятларига боғлиқ даладарда бир-бирига нисбатан тарқалиш ва зарар келтириш мезонлари тўла ўрганилиб, уларга қарши кураш тадбирларни олиб боришда ҳисобга олишни тақозо этади [3].

Бугунги кунда бошқа вилоятлар сингари Қорақалпоғистон агробиоценозида кўпгина зараркунанд турларини аниқлаш, уларга қарши қўллаш мақсадида ишлаб чиқилган "Ўйинлашган кураш тизими" элементларини мақбул вақт ва меъёрида қўллаш асосида ривожланиш биоэкологиясини бошқариш тадбирлари ишлаб чиқилган [1;2;4].

Мазкур тадбирларининг самарали жорий этилиши туфайли бугунги кунда асосий қишлоқ хўжалик экинлари турларида зараркунандаларга қарши олиб борилган кураш тадбирларида натижаларга эришилаётганлигига қарамасдан айрим турларига қарши олиб бориладиган кураш тадбирларидан қутилган ижобий натижа олинмаслиги маълум. Айрим қўллаш тавсия этилган тадбирнинг биологик самарадорлиги катта бўлишига қарамасдан хўжалик самарадорлиги паст бўлиб фойда олинмай ёки ҳимоя қилиб қолingan ҳосил меъёрининг иқтисодий самарадорлигини тўла таъминлай олмайдиган шароитлар кўплай учрайди. Натижада зараркунандаларга қарши кураш тадбирларини олиб боришда биологик ва хўжалик-иқтисодий самарадорлиги таъминланадиган тадбирларни жорий этиш тақозо этилади.

Тадқиқот натижалари: Қишлоқ хўжалик экинлари зараркунандаларига қарши олиб бориладиган кураш тадбирларининг асосий индектори қўлланилаётган кураш тадбирлари учун сарфланган харажат ва сақлаб қолingan ҳосилдан олинadиган соф фойда ҳисобланади. Бугунги кунда ишлаб чиқариш талабини ҳисобга олган ҳолда тадбирни олиб боришнинг илмий асослари ўрганиб борилмоқда.

Қишлоқ хўжалик экинлари даладаридида ривожланиб зарар келтирадиган турларининг асосий ривожланиш жойи тўқай ўрмонзорлари, агробиоценознинг қишлоқ хўжалик экинлари экилмай бўш қолдирилган жойлардаги ўсаётган бегона ўтлар эканлиги ҳисобга оlinиб, ушбу биотопларда ривожланган турларнинг қишлоқ хўжалик экинлари даладарига миграцияси ўрганилди. Асосий турларига қарши қишлоқдан чиқиши билан профилактик мақсадда кураш тадбирлари олиб борилиб, самара берадиган жараёнлар ҳисобга оlinди.

Зараркунандалардан тунламлар ва чигирткаларнинг кўпгина турлари вегетация даврида қишлоқ хўжалик экинлари даладаридида ривожланган бўлса ҳам қишлоқни даладан

ташқаридаги бегона ўтлар ўсадиган биотопларда ўтказиб, баҳорда қишлоқдан чиқиши билан ушбу жойларда сони кўпайиб, сўнг эса далада экилган экинларнинг ниҳоллари пайдо бўлган жойларга миграция қилиши ҳисобга оlinди.

Қишлоқ хўжалик экинлари даладаридида атрофларидида жойларда қишлоқдан чиқиб ривожланаётган тунламлар тухумларига қарши биологик самарадорликка эришилган кураш тадбирларининг хўжалик самарадорлиги ўрганилди.

Натижада ғўза, сабзавот, полиз экинлари дала атрофларидида биотопларда қишлоқдан чиққан тунламларга қарши профилактик мақсадда биологик самарадорликка эришилган кураш тадбирларининг самарадорлиги 200000 донга ҳисобиди тарқатилганда таъминланган биологик самарадорлик, энтомофаг тарқатилмаган далага нисбатан гектаридан 2,8%; 11,5%; 12,1 центнер ҳосили сақлаб қолишни таъминлади. Тадбирни ташкиллаштириш учун гектарига 206092-388592 харажат сарфланиб, оlinган соф фойда ҳисобидан биологик кураш усулининг иқтисодий самарадорлиги 404908-550408 сўмни ташкил қилди.

Италия чигирткаси тури тўдаси ғўза, буғдой, маккажўхори даладарига яқин жойлардаги биотопларда тарқалиб, экинлар даласига ўтмасдан оlinди кимёвий препаратлар (Багира, 20%. с.э.к. 0,1 л/га, Атилла супер 10% э.к. 0,125 л/га, Хинфикс, 40% э.к. 0,2 л/га ва Нурелл-Д 55% э.к. 1,0 л/га) ёрдамида ишлов бериб 95,9% нобуд этилганда далага миграция қилишнинг олди оlinиб, ғўза даладаридида 5,9 центнер, буғдойда - 5,8 центнер ва маккажўхорида 8,6 центнер ҳосил ҳимоя қилинди ва тадбирнинг иқтисодий самарадорлиги 361000-109500 сўмни ташкил қилиб, рентабеллик даражаси 191-267% бўлиши ҳисобга оlinди.

Хулоса. Қишлоқ хўжалик экинлари дала атрофларидида биотопларда қишлоқдан чиққан тунламларга қарши профилактик мақсадда биологик самарадорликка эришилган кураш тадбирларининг самарадорлиги 200000 донга ҳисобиди тарқатилганда таъминланган биологик самарадорлик, энтомофаг тарқатилмаган далага нисбатан зараркунанданинг миграцияси олдини олиб, ҳосилни сақлаб қолишни таъминлади. Тунламлар қишлоқ хўжалик экинлари даладарига миграция қилиб қўчатларига тухум қўйишни бошлагандан кейинги тарқатилган трихограмманинг биологик самарадорлиги профилактик тадбир билан бирдек даражада ташкил қилинишига қарамасдан, ҳимоя қилиб қолingan ҳосил меъёри камайиши ҳисобга оlinди. Мазкур тенденция чигирткаларга қарши кимёвий препаратларни ишлатилган даладарда ҳам исботланди.

Натижалар қишлоқ хўжалик экинлари даладаридан

ташқарида ривожланиб миграция қиладиган зараркунандаларга қарши кураш тадбирлари зараркунанда сонини бартараф этишдан ташқари, энтомофагларнинг сонини эрта баҳордан бошлаб кўпайишига имконият яратиши ва кимёвий

препаратларни ниҳоллар мавжуд далада ишлатишни бартараф этиши ҳисобга олиниб, ишлаб чиқаришга жорий этилди.

Айтимов Исламбек Алимбетович,
ТошДАУ Нукус филиали ассистенти

АДАБИЁТЛАР:

1. Ешмуратов Э.Ф. «Қорақалпоғистон шароитида полиз экинларининг сўрувчи зараркунандаларига қарши уйғунлашган химоя қилиш тизимини яратиш» мавзусидаги диссертация автореферати. – Тошкент, 2019. – Б. 5-18.
2. Торениязов Е.Ш., Бекбергенова З.О., Торениязова Л.Е. Жөнликлер экологияси тийкарлари. – Ташкент, 2017. – 256 б.
3. Хўжаев Ш.Т. «Ўсимликларни зараркунандалардан уйғунлашган химоя қилишнинг замонавий усул ва воситалари. – Тошкент, 2015.
4. Юсупов Р.О. «Қовун пашшасининг биологияси, зарари ва унга қарши кураш тадбирларини ишлаб чиқиш» мавзусидаги диссертация автореферати. – Тошкент, 2018. – Б. 5-20.

УЎТ: 632.937.2.7.

ДЕҲҚОНЧИЛИК ТАМОЙИЛАРИ

ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ АГРОБИОЦЕНОЗИ ПАРАЗИТЭНТОМОФАГЛАР ТУРЛАРИНИНГ ФИТОФАГЛАР БЎЙИЧА ОЗИҚЛАНИШИ

Аннотация. В статье представлены результаты исследований проведенных по особенностям питания энтомофагов, систематическому анализу, выявлению фитофагов и их паразитических видов в условиях Ташкентской области. В соответствии с этим на этой территории были выявлены 51 видов паразитических энтомофагов, относящихся к 12 семействам и 2-отрядам, основные из которых питаются фитофагами, относящихся к 8-отрядам с различными стадиями развития.

Ключевые слова: паразитические энтомофаги, естественные враги, энтомофауна, энтомофаг, специализация питания, отряд, семейство, вид.

Annotation: The article presents the results of studies on the nutritional characteristics of entomophages, systematic analysis, identification of phytophages and their parasitic species in the conditions of the Tashkent region. In accordance with this, 51 species of parasitic entomophages belonging to 12 families and 2 orders were identified on this territory, the main of which feed on phytophages belonging to 8 orders with different stages of development.

Keywords: parasitic entomophages, natural enemies, entomofauna, entomophage, food specialization, order, family, species..

Маълумки, экология ва атроф-муҳитнинг кескин ўзгарганлиги, инсон томонидан табиатнинг ўзлаштирилиши, ўша жойга хос бўлган биоценоз жонотларининг тур таркибининг ўзгариши ва унга хос бўлмаган айримларининг кескин кўпайиб кетиши кузатилмоқда. Бу эса ўз навбатида аввал иқтисодий хавфли бўлмаган бошқа турдаги ҳашаротларнинг кескин ортиши, қишлоқ хўжалик экинларини етиштиришда жиддий хавф туғдирмоқда. Пестицидлар сурункасига ишлатилиши натижасида зараркунандалар уларга нисбатан чидамлилиқ ҳосил қилмоқда. Бу эса зараркунандаларга қарши курашда йил сайин ишлов бериш ҳажми ва такрорийлигини, пестицидлар сарфлаш меъёрини оширишга олиб келади. (Абеленцова, Попов, 1970; Сухорученко, 2001; Захаренко, 2001;).

Қишлоқ хўжалигида етиштирилаётган ҳосил, унинг миқдори ва сифати билан белгиланади. Биобарин, сабзавот, полиз ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотларини имкони борича кимёвий токсик моддалар ишлатмасдан етиштириш, инсон саломатлигини таъминлаш, атроф-муҳит мусаввоқчилигини сақлаш билан бир қаторда, биоценоз ва агробиоценоздаги жуда кўп турдаги тирик мавжудотларни сақлаб қолиш билан ҳам боғлиқдир.

Қишлоқ хўжалик экинларини химоя қилиш соҳасида катта ютуқларга эришилганлигига қарамай ҳали ҳам ҳосилни зараркунанда ва касалликлар таъсиридан кўп қисми нобуд бўлмоқда. Адабиётдаги маълумотларга кўра қишлоқ хўжалик экинларида 70 мингдан ортиқ турдаги ҳашарот ва каналар туркумига мансуб зараркунанда организмлар учрайди

Шу билан бирга табиатда зараркунандаларнинг паразит ва йиртқичлари кўплаб учрайди ва зараркунандалар миқдорини камайтиришда паразитларнинг аҳамияти бениҳоядир. Жумладан, айрим тур паразитлар зарарли тунламларининг 30-45%, ғўза битларининг эса 42% гача сонини камайтириб туриши кузатилган (Хамраев, 1992). Маълумотларга қараганда мамлакатимизда *Scolytus*, *Phloeosinus* оила вакиллари билан бир нечта самарали яйдоқчи паразит энтомофаглар ўрмон зараркунандаларни 70-80 % гача камайтириб туриши аниқланган (П.Н.Кулинин, 1965).

Тадқиқот объекти ва услублари. Тадқиқотлар 2018-2019 йилларда Тошкент вилояти ҳудудидаги ғўза, боғ ва сабзавот агробиоценозида олиб борилди. Тадқиқотлар асосан май ва сентябрь ойларида фитофаглар миқдори ортганда ўтказилди. Йиғилган фитофаг ва энтомофаг намуналари лаборатория шароитида аниқлағичлар ёрдамида таҳлил қилинди.

Тадқиқот натижалари. Ҳозирда биологическая лабораторияда кўпайтирилиб қўлланилаётган тур паразитлар бракон, трихограмма ва энкарзия ҳисобланиб, уларни сифатли ва тўғри қўлланилиши ғўза агробиоценоз ўсимлик зараркунандаларини 70-80 % гача сонини камайтиради.

Тошкент вилояти агробиоценозида ўтказилган кузатувларда фитофаглар сонининг талайгина эканлиги, энтомофагпаразитлар эса турли-туманлиги ўрганилди. Шу билан бирга турлар таркиби кенглигини ҳисобга олган ҳолда тадқиқотлар давомида зараркунандалар паразитлари тур таркиби ҳам ўрганилди. Йиғилган маълумотларимизга кўра, агробиоценозда учровчи зараркунандаларнинг асосий паразит